

१. तल दिइएका प्रश्नका उत्तर दिनुहोस् :

(क) अर्थतन्त्र भनेको के हो ?

उत्तर: सामान्य अर्थमा भन्नुपर्दा अर्थतन्त्र भन्नाले आर्थिक प्रणाली वा अर्थव्यवस्था भनिन्छ । अझ यसलाई परिभाषित गर्नुपर्दा अर्थतन्त्र भनेको उत्पादन, उपभोग, विनिमय, वितरण वा राजस्वको अन्तरसम्बन्धित क्रियाकलापहरूको समष्टिगत संरचना हो जसले दुर्लभ साधनहरूको उचित वितरण र सदुपयोगद्वारा मानवीय आवश्यकता पुरा गर्ने उद्देश्य लिएको हुन्छ विश्वका विभिन्न देशहरूले आफ्नो देशको आर्थिक विकास तथा नागरिकहरूले कल्याणका लागि आफू अनुकूलको आर्थिक प्रणालीको अबलम्बन गरेका छन् ।

(ख) विकास भनेको के हो ?

उत्तर: सामान्य अर्थमा विकास भन्नाले कुनै वस्तु वा व्यक्तिको आधार, चरित्र र विशेषतामा आउने परिवर्तनलाई नै विकास भनिन्छ । अझ यस विकास शब्दलाई व्याख्या गर्दै जादा विकास भनेको सकारात्मक परिवर्तन हो । अर्थात् देशको आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक आदि क्षेत्रमा हुने सकारात्मक परिवर्तन नै विकास हो । बेन्जमिन हिगिन्स, आर्थर लिबिस, लेविन्सटिन, बुटिक, इर्मा आदि अर्थशास्त्रीहरूले प्रतिव्यक्ति आय उच्च हुनु नै आर्थिक विकास हो भनेका छन् । विकास समयसँगै रूपान्तरण हुँदै जाने चक्र जस्तै हो । विकास समय सँगै त्यसको माग अनुसार आफू से आफू विकसित हुँदै जाने गर्छ एउटा विशेषताको घटना र परिस्थितिबाट अर्को विशेषतामा रूपान्तरण हुने आन्दोलनको प्रक्रिया हो । यसले पुरानो विशेषता, बुझाइ र मनोविज्ञानलाई पनि रूपान्तरण गर्छ । यसमा भौतिक पूर्वाधार रूपान्तरण गर्छ । यसमा भौतिक पूर्वाधार विकास, आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, सांस्कृतिक विकास, चिन्तन विकास अनि मनोवैज्ञानिक विकास जस्ता समग्र विकासका विधिव पक्षहरू अन्तरनिहित हुन्छ । यसैको सापट र सग्लो रूप नै विकास हो ।

(ग) आर्थिक विकासका कुनै दुई सूचकहरूको नाम लेख्नुहोस्

उत्तर: आर्थिक विकासका सूचकहरू निम्नानुसार छन्:

- मानव कल्याणमा वृद्धि
- गरिबी, बेरोजगारी असमानतामा कम
- उच्च प्रतिव्यक्ति आय

(घ) नेपालको आर्थिक विकासका कुनै दुई अवरोधकको नाम लेख्नुहोस्

उत्तर: नेपालको आर्थिक विकासका अवरोधहरू निम्नानुसार

छन् :

- उच्च व्यापार घाटा
- उच्च आय असमानता
- उच्च बेरोजगारी
- उच्च आय असमानता
- उच्च गरिबी
- प्राकृतिक सम्पदाको न्युन उपयोग

(ड) अर्थव्यवस्थाका तीन प्रकारहरूको व्याख्या गर्नुहोस् ।

उत्तर: अर्थव्यवस्थाका प्रकारहरू निम्नानुसार छन् :

- पूँजीवादी व्यवस्था
- समाजवादी व्यवस्था
- साम्यवादी व्यवस्था

पूँजीवादी व्यवस्था :- भोली के खाने भन्ने सोचको विकाससँगै यो व्यवस्था आएको हो । कुनै पनि आर्थिक व्यवस्थाले उत्पादन गर्छ। यो सरकारको अधीनमा हुँदैन, उत्पादन गर्छ । यो सरकारको अधीनमा हुँदैन, व्यक्तिको हातमा हुन्छ । यसमा मालिक हुन्छ वा त्यो मालिकले कसरी व्यापार गर्ने, त्यो उसलाई छुट हुन्छ । राजनीति, सामाजिक र आर्थिक प्रणाली उत्पादन र बजार प्रणालीको माध्यम निजि स्वामित्वमा आधारित हुन्छ । यो नाफाको दृष्टिले परिचालित हुन्छ । पूँजीवादी व्यवस्थामा बजारलाई प्रतिस्पर्धामा छोडिएको हुन्छ । कुनै पनि व्यक्तिले वस्तु किन्न पनि सक्छ, तुरुन्तै बेच्न पनि सक्छ । पूँजीवादलाई नाफामा ध्यान दिने व्यवस्था पनि भन्न सकिन्छ ।

संसारको इतिहासमा सबैभन्दा प्रयोग गर्दै आएको पूँजीवादी दर्शन हो । पूँजीवादी व्यवस्थाको काम यो हो कि फाइदा कसरी गर्न सकिन्छ । यो अवस्थामा मजदुर धेरै हुन्छन्, मालिक भने कम हुन्छन् व्यक्तिगत समाजमा बसेर आयआर्जन गर्दछ, मानिसले पेसा कमाउँदैन भने ऊ जंगलमा गएर बसे हुन्छ भन्ने उनले तर्क दिए । यो दर्शनले लोकतन्त्र प्रजातन्त्र मान्छ ।

समाजवादी अर्थ व्यवस्था :- समाजवादी अर्थ व्यवस्था भनेको राज्यद्वारा पूर्ण रुपमा नियन्त्रित तथा निर्देशित, नीजि क्षेत्रको कुनै भूमिका नहुने, सरकारले योजनाबद्ध रुपमा सम्पूर्ण आर्थिक समस्याको समाधान गर्ने आर्थिक प्रणालीलाई समाजवादी अर्थव्यवस्था भनिन्छ । दुनियाँमा जतिपनि नयाँ देशहरू छन्, केहि न केहि थोरै थोरै रुपमा तिनले समाजवाद प्रयोग गरेको केहि न केहि थोरै थोरै रुपमा तिनले समाजवाद प्रयोग गरेको देखिन्छ। पूँजीवादमा ५० जना मजदुरले एउटा कुनै फ्याक्ट्रीमा १० लाख कमाइ भएमा ८ लाख कम्पनी मालिकको हातमा पर्छ भने २ लाख मजदुर तथा कमदरले ज्याला पाउँछन् तर समाजवादमा के हुन्छ भने ५० जनाकै हातमा त्यो १० लाख बराबर पर्दछ । यसलाई जनकल्याण नीति पनि भनिन्छ। समाजवादमा सबैको बराबर अवसर हुनुपर्दछ भने बुझिन्छ ।

साम्यवादी अर्थ व्यवस्था :- साम्यवादमा कुनै सरकार हुँदैन, कुनै शासन व्यवस्थाको जरुरत हुँदैन साम्यवादी व्यवस्था असफल हुदै गयो । शक्तिशाली सोभियत संघमा कम्युनिष्ट विचारधारा असफल भयो । खेतमा काम गर्ने पाए या फ्याक्ट्रीमा या कम्पनीमा, समान ज्याला हुने भयो । उदारणका लागि प्रतिव्यक्ति ४ हजार ज्याला भएमा जति नै दुःख गरेपनि उसको तलब ४ हजारबाट ५ हजार कहिल्यै नहुने । सबै बराबर हुने भएपछि मान्छेले मेहनत नै गर्न छाडे । मेहनत गरेपनि ४ हजार नगरेपनि ४ हजार ४ केजी आलु उत्पादन हुने ठाउँमा बढि मेहनत गरे ५ केजी उत्पादन गरेछौ भनेर न कसैले जस दिन्छ, न गुनगान गाउँछ ।

(च) आर्थिक विकासलाई परिभाषित गर्दै यसका सूचकहरूको सूची तयार गर्नुहोस् ।

उत्तर: आर्थिक विकास भन्नाले कुनै पनि मुलुकको आर्थिक व्यावस्थामा आएको सकारात्मक परिवर्तनको प्रक्रिया हो । आर्थिक विकास भन्नाले भौतिक संरचनाहरूको विकासका साथसाथै सामाजिक कल्याण जस्तै शिक्षा, स्वास्थ्य, सञ्चार, सरसफाई आदीमा भएको गुणात्मक तथा परिमाणात्मक परिवर्तन भन्ने बुझिन्छ । अझ भन्नु पर्दा आर्थिक विकास भनेको प्रतिव्यक्ति उत्पादनमा वृद्धि हुनु हो । आर्थिक विकासका सूचकहरू बुँदागत रुपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

- कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (\$ अर्ब)
- कुल राष्ट्रिय आय (\$ अर्थ)
- व्यापार
- विदेशी विनिमय सञ्चिति (अर्थ)
- प्रतिव्यक्ति आय (\$)
- विप्रेषण आय (प्रतिशतमा)

(छ) नेपालको आर्थिक विकासलाई यसका सूचकका आधारमा व्याख्या गर्नुहोस् ।

उत्तर: नेपालको आर्थिक प्रणालीलाई प्राथमिक क्षेत्र कृषि, वन तथा मत्स्यपालन खानी तथा उत्खनन) तिदीयक क्षेत्र (उत्पादनमूलक उद्योग, निर्माण, विद्युत, ग्याँस तथा बाष्प वातानुकूलित आपूर्ति सेवा, पानी आपूर्ति, विमा तथा वित्तिय क्रियाकलाप आदिमा विभाजन गरी विश्लेषण गरिन्छ । नेपालको इतिहासमा १ सय ४ वर्षको जहानियाँ राणा शासनको अन्त्यसँगै २०१२ सालदेखि सुरु भएको योजनाबद्ध विकासको प्रयाससँगै आर्थिक विकासको बहसले थप तीव्रता पाउँदै आयो । नेपालसँगै विकास र समृद्धिको सुरुवात गरेका भारत, चीन, कोरियालगायतका देशहरू विश्व अर्थतन्त्रमा उदीयमान शक्तिका रुपमा अघि बढेका छन् । तर नेपाल भने आर्थिक विकासको नारामा मात्रै सीमित रहेको अवस्था छ ।

कृषि नेपाली अर्थतन्त्रको प्रमुख क्षेत्र हो । यसले कुल जनसंख्याको ६६ प्रतिशत रोजगारीको अवसर प्रदान गर्दछ र जोडीपी करिब ३३ प्रतिशत योगदान छ । त्यसैले कृषि क्षेत्रको विकास र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासका लागि महत्वपूर्ण छ ।

नेपालको कूल खेतीयोग्य जमिन ३० लाख ९१ हजार रहेको छ, राष्ट्रिय कृषि गणना २०६८ अनुसार नेपालको कृषि जमिनको औसत आकार ०.६० हेक्टर र प्रतिकिताको औसत आकार ०.६० हेक्टर र प्रतिकिताको औसत आकार ०.२१ हे. रहेको छ । कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने स्पष्ट मार्गचित्रका साथ कृषि उपजको उत्पादनका लागि आवश्यक प्रविधि तथा उत्पादन सामाग्रीको व्यवस्था, बाली र वस्तु उत्पादनमा यान्त्रिकरण, प्रशोधन तथा बजारीकरणको लागि आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्न सक्नुपर्छ । जब कृषिको विस्तार हुन्छ यसले नेपालको आर्थिक विकासमा सघाउछ । यसैगरी नेपालको आर्थिक विकासको तथ्याङ्क आ. व. २०७६/७७ मा हेर्दा, मानव विकास सूचक ०.६२, कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (\$ अर्थ) : ११६, कुल राष्ट्रिय आय (\$ अर्थ) ११९६ देखिन्छ ।

If you have any suggestions or feedback you can send us an mail at Nepalenotes@gmail.com.

You can also find us on different social media platforms like Facebook, Instagram, Twitter, YouTube etc.